

Matka vanhojen pariskuntien maailmaan

SIRPA ANDERSSON

Tutkimuksen menetelmä riippuu aiheesta tai täsmällisemmin tutkimuskysymyksestä. Loppuun saatetun tutkimuksen raportoinnissa tulee näkyviin myös tutkijan perusasennoituminen todellisuuteen ja hänen ihmiskäsityksensä – joko auki kirjoitettuna tai sitten ikään kuin rivien välissä luettavissa olevana. Väitöskirjani vanhoista pariskunnista julkaistiin vuoden 2007 lopussa (Andersson 2007). Sen kiteytynyt tutkimuskysymys oli: mikä on keskeistä ja tärkeää vanhojen parien arkipäivässä kotona. Miten he ratkovat arjen pulmia ja ennakoivat tulevaisuutta? Miten vanheneminen ja vanhuus näkyvät heidän arjessaan?

Tosiasiasa, ”oikeasti”, lähdin tutkimuksen tekkoon ja vanhoja ihmisiä tapaamaan sangen jäsentymättömästä, epämääräisestä uteliaisuudesta, kun olin havahtunut tiedotusvälineiden ja tutkimusten vanhuskuvaan, jota mielestäni hallitsi kuva yksin asuvasta (yksinäisestä) naisesta tai avuttomasta laitosvanhuksesta. Vanhenemista ja vanhuutta tutkitaan ja siitä puhutaan paljon, mutta sen monimuotoisuus ei tule esille. Vanhojen pariskuntien määrä on kasvanut 1990-luvulta alkaen ja naisleskien määrä vähentynyt. Tulevaisuudessa yhä suurempi joukko ikäihmisiä elää puolison kanssa, vaikka myös erot ja yksin asuminen yleistyvät. Halusin tietää edes jotain vanhoista pariskunnista, ja ensimmäinen täsmennykseni oli, että haluan tietää heidän arjestaan ja kotitöiden tekemisestä. Tutkimuskysymyksiä viilailin viitosen vuotta eli koko tutkimuksen ajan, enkä ehkä ole vielä aivan tyytyväinen.

Etsin tutkimukseen sopivia pariskuntia kyselemällä eri tavoin ikääntyneiden palvelujen kanssa tekemisissä olevilta ihmisiltä, esimerkiksi seurakunnan vanhustyöntekijältä ja ikäihmisten palveluprojektien vetäjiltä. Lisää nimiä sain eräältä taksinkuljettajalta ja kyläkaupan pitäjältä tutkimus-

käynneilläni. Ensimmäinen kontaktini tutkittaviin oli puhelinsoitto. Melkein puolet puhelimeen vastaajista kieltäytyi tapaamisesta. Kieltäytyminen saattoi johtua niin varovaisuudesta, epäluuloisuudesta kuin aktiivisen elämän kiireisyydestäkin. Niiden luona, jotka suostuivat, minua odotti yleensä lämmin vastaanotto ja runsas kahvipöytä.

Tulokulma

Väitöskirjassa sanon käyttäneeni *etnografista tarkastelutapaa*. En kirjoittanut käyttäneeni etnografista menetelmää, vaan kuvasin etnografian olevan enemmänkin lähestymistapa. Voidaan sanoa, että kirjoitin etnografian tapaan. Vierailuni ikäihmisten kodeissa olivat vain yksittäisiä vierailuita ja kestivät 2–4 tuntia, ja tutkimusmatkani olivat 16 erillistä, päivän pituista matkaa.

Etnografinen tarkastelutapa merkitsi, että käytin keskusteluaineistoa ja havaintojani kuvaamaan ja jäsentämään kulttuurisia merkityksiä parien yksityisessä, arkisessa yhdessä elämisessä. Olin ”kylässä” tai vierailulla heidän kodissaan ja kahvipöydissään, ja siellä käyty keskustelu oli enemmän kuin haastattelu. Etnografia ja siihen kuuluva kenttätyö aineiston keruutapana tarkoittaa tutkijan halua ymmärtää ja tulkita merkityksiä tutkittavien näkökulmasta. Näin tutkija pyrki lisäämään ymmärrystä tutkittavaa ilmiötä kohtaan. (Atkinson 1992; Vakimo 2001.)

Etnografia on aikoinaan ollut vieraiden kulttuurien tutkimista. Sen on ymmärretty tavallisesti merkitsevän melko pitkäkestoista oleskelua tutkittavien parissa. Antti Karisto kirjoittaa uudessa kirjassaan *Satumaa – Suomalaiseläkeläiset Espanjan Aurinkorannikolla* (2008) tehneensä ”pika-etnografiaa” oleskeltuaan Espanjassa vain kak-

si kuukautta. Karisto toteaa kuitenkin, ettei hän ehkä olisi tarvinnut pidempää aikaa, sillä suomalaisten elämä Espanjassa oli kuitenkin suomalaisia elämää ja näin monella tapaa tuttua.

Vaikka minäkin tarkastelin erittäin suomalaisia elämää, voisin silti korostaa tutkimuskentän outoutta. Olen kaupunkilainen maaseudulla, isättömänä, ilman yhtään elossa olevaa isovanhempaa kasvanut ja avioliitosta eronnut tutkija, joka lähestyi vanhoja, pitkään avioliitossa olleita pariskuntia. Oli tämä asetelma täynnä ainakin pieniä outouksia suomalaisessa, melko yhtenäisessä elämäntavallisessa kulttuurissa. Esimerkiksi joidenkin parien vilkas sosiaalinen elämä yhdistyksissä ja harrastuksissa (*”viidet pikkujoulut tulossa”*) toi mieleeni tiheän alakulttuurin, jossa maantiet kuhisevat liikennettä, kun miehet ja vieressä istuvat vaimot autoissa liikkuvat muita hitaammin riennosta toiseen.

Tuttuus oli kuitenkin paljon ilmeisempää. Tuttuus näkyi pariskuntien kodeissa, vaikkapa valokuvissa lipastojen päällä: pariskuntien lasten rippi-, ylioppilas- ja vihkikuvat olivat suurin piirtein samoilta vuosilta kuin omat vastaavat kuvani. Tuttua oli kuvien vaatemuoti, kampaukset ja kukkalaitteet. Olin pariskuntien lasten kanssa samaa sukupolvea, kuulun sodan jälkeen syntyneisiin suuriin ikäluokkiin.

Yhä useammin etnografiassa ei ole ”toisia”, joita tutkitaan, vaan etnografi tutkii omaa kulttuuriaan. Tällainen uusi etnografia ei niinkään tarvitse asiantuntijaa tulkitsemaan kuin dialogin osapuolta (Patton 2001). Tavatessani miehen ja vaimon yhdessä kotona havainnoin heidän keskinäistä vuorovaikutustaan ja keskinäisen keskustelunsa dynamiikkaa. Havainnoin arkielämää, jossa tekemiset, tavat ja tottumukset olivat muotoutuneet parien pitkän avioliiton aikana. Nämä asiat olivat heidän omiaan, mutta samalla minullekin tuttua elämäntapaa, tuttuja käyttäytymistapoja, käsityksiä ja uskomuksia. Tätä tuttuutta kirjoitin tutkimuksessani ”uusin silmin”.

Etnografia on kirjoittamista. Tämä kirjoittaminen on liikkumista matkakertomuksen ja tieteen, tarinan ja menetelmän, kertomuksen ja aineiston välillä. (*Ethnography exists between travelogue and science, narrative and method, story and data in a space*, kirjoittaa Patti Lather [2001]).

Tunsinkin olevani matkalla ikä-ihmisten maailmaan. Matka alkoi paikkakunnalle menolla. Ensimmäisessä analyysiluvussa kuvasin paikan merkitystä arjen ympäristönä ja paikkatunnetta tai paikkakokemusta osana elämäntapaa: tutkimuk-

seni vanhat parit olivat asuneet koko avioliittonsa ajan (monet lapsesta saakka) samalla paikkakunnalla, useimmat jopa samassa talossa koko ajan. Tässä vaiheessa matkaa olin vielä ikään kuin ulkokehällä. Seuraavaksi siirryin askeleen lähemmäksi eli sisälle kotiin, jossa kuvasin kotitöitä, kotona olemista, ruokailuja, leipomista – keittiöitä, kahvipöytiä jne. Kodeissa olin tutkimukseni ytimessä, sillä kotona vietetyn ajan tarkastelu näyttää perheen selväpiirteisimmillään. Vanha pariskunta on edelleen perhe, joka jatkaa elämäänsä pienenä yhteisönä sen jälkeenkin, kun lapset ovat muuttaneet pois kotoa. Kotona toistuivat arkisella rytmillään päivittäin niin ateriat kuin kotityötkin. Toistot olivat jatkuvuuden ydin ja totuttujen tapojen ylläpito merkitsi pärjäämistä.

Tämän jälkeen menin vielä lähemmäksi, tarkastelin parien avioliittoja ja pitkää yhteistä elämänhistoriaa, joka antaa merkityksen sekä paikalle ja kodille. Pitkän avioliiton teemaa en voinut sivuuttaa, niin keskeisesti se kehysti kaikkea puhuttua. Sen käsittely oli kuitenkin vaikeaa, sillä tyytyväisyyden tai onnellisuuden näkökulmat, joista avioliittoa usein tarkastellaan, eivät mielestäni olisi tehneet oikeutta tutkimuskohteelleni. Niinpä kirjoitin avioliitosta sitoutumisena: sodan jälkeen solmitut avioliitot oli solmittu kestämään. Avioliittoon sitoutumisen syyt saattoivat miehillä ja naisilla olla erilaisia, mutta molemmat olivat hyvin sitoutuneita.

Perustaa tälle matka-metaforalle antaa tutkijan taustani, sillä tutkijakokemukseni oli aika vähäinen eikä minulla ole paljoa vanhustutkijahistoriaa takanani. Lähdin liikkeelle monessa mielessä kevyin varustein. Tutkimusmatkan kestäessä syvenyin sosiaaligerontologiaan, perehdyin erilaisiin gerontologian tutkimusteemoihin ja luin ylipääntänsä vanhuutta käsittelevää kirjallisuutta. Samalla kirjoitin raporttia. Matka päättyi ehkä siihen, kun luovutin käsikirjoituksen esitarkastukseen.

Mitä sitten löysin?

Vanhuuden jatkuvuusteorian ydin on aikuisen ihmisen kehityksessä ja sopeutumisessa muutoksiin. Ikäihminen pyrkii säilyttämään ne toimintamallit, jotka hän on omaksunut aikaisemmissa elämänvaiheissaan. Sopeutuminen vanhuuteen merkitsee, että ihminen jatkaa elämäntapaansa mahdollisuuksien mukaan samanlaisena kuin ennenkin. Jatkuvuusteoria selittää sitä, miksi ih-

misten suuri enemmistö säilyttää melko ennallaan ajatustapansa, aktiivisuutensa, asumisjärjestyksensä ja sosiaaliset suhteensa huomioimatta terveydessä, toimintakyvyssä ja sosiaalisissa oloissa tapahtuvia suuriakin muutoksia. (Atchley 1999.) Matkoillani havainnollistui se, miten jatkuvuus konkretisoituu pariskuntien elämässä. Jatkuvuuden tavoittelu oli paikan, kodin ja pitkän avioliiton teemoja yhteen kokoava tutkimukseni juoni, joka selittää kotielämälle annettuja merkityksiä.

Kotielämän jatkuminen entiseen malliin oli vanhojen pariskuntien käsitys hyvästä elämästä. Tulkitsin, että heidän aikuisen ihmisen itsetuntonsa ja halunsa toteuttaa itseään edellytti sinnittelyä kotona: arkipäivässä kotona pärjääminen oli heille yhteinen ”projekti”, jossa he saivat tukea ja tunnustusta toisiltaan. ”Meisyys” merkitsee, että päivittäisen tekemisen ja toiminnan päämäärä on yhteinen. Se ilmenee parien luottamuksena siihen, että toisen tarkoituksiperät ovat samat kuin omani. Meisyys-käsitteellä Klaus Weckroth haluaa yllittää ”minäkeskeisen identiteettipohdinnan praktisen toiminnan taustana”. Meisyys tunnustaa, että on tilanteita, joissa tekijä ei ole minä vaan me: ”minä” ei pysty, mutta ”me” pystyy. (Weckroth 1988 & 1991.)

Vanhat parit neuvottelivat, mitä kotona täytyy tehdä, mitä halutaan tehdä ja mitä voidaan tehdä. Neuvottelujen perusta oli yhteisessä päämäärässä, kotona pärjäämisessä mahdollisuuksien mukaan entiseen tapaan. Pärjääminen kotona vaati tekoja, ja toisaalta pärjäämistä osoitettiin kotitöitä yhdessä tehden. Miehet ottivat osaa kotitöihin aikaisempaa enemmän, kun vaimon voimat heikkenivät, ja ostoksille lähdettiin yhdessä. Arjen realismia oli tunnistaa, että joistakin asioista jouduttiin luopumaan, mikä aiheutti surua. Toisaalta luopumiset eivät kuitenkaan tuntuneet laimauttavilta, vaan parit antoivat arvoa sille, missä pärjättiin, vaikka sitten tavoitetasoa laskien.

”Hyvä kun näinkin, päästään aamulla ylös.–”

”Se kun tulee vanhemmaksi, niin täytyy tehdä vähitellen hommat. Ei se kävisi, jos kaikki täytyis yhdellä kertaa, niin kuin ennen.”

Parien meisyys tuli esiin ennen kaikkea me-puheessa ja *yhteensä tekemisessä*. Yhteensä tekemisessä näkyi erilaisia pärjäämisstrategioita. Siivottiin yhdessä niin, että miehet ottivat esimerkiksi imuroinnin tehtäväkseen, koska se oli käynyt naisille raskaaksi. Leivottiin niin, että naisilla oli tieto-taito hallussaan ja miehet huolehtivat toteutukses-

ta, kun leipäaikana tai sähkövatkain oli liian painava naisen käsitellä. Tai sitten toisissa askareissa pitäydettiin entisissä tekemisen tavoissa, joissa vaimo huolehti ”sisätyöt” (esimerkiksi ruuanlaitto) ja mies ”ulkotyöt” (kuten lämmitys). Tärkeää oli päämäärä.

Erlaisia etnografian kirjoittajia

Moni, jota ei innosta kovin konventionaalinen tutkimuksen tekeminen, kirjoittaa tavanomaisesta poikkeavan tutkimusraportin (esim. Eräsaari 1995). Itse halusin kirjoittaa kuvailevaa ”arkielämän ja nykyhetken mikrohistoriaa”, joka auttaa lukijaa ymmärtämään ihmistä. Tavoittelin kaunistaa kirjoittamista, joka ei tutkimuksen kielellä kohtuuttomasti etäännyttäisi tutkittavien kokemuksia. Kauniisti kirjoittaminen voi kuulostaa epäilyttävältä, mutta tarkoitan sillä tiettyä niukkuutta – ei yhtään tutkittavien puheen yläpuolelle tavoittelevaa – hienotunteista ja pariskuntia arvostavaa tekstiä. Yritin jopa välttää kaikkia tarpeettomia sivistysanoja. Olen saanut paljon yllättyneitä palautetta tutkijamaailman ulkopuolelta siitä, että kirjaani voi lukea ja ymmärtää. (Veljeni, 75-vuotias eläkkeellä oleva sähkölaitoksen johtaja kylläkin huokaili, että ”raskasta on ja olen lukenut vasta 40 sivua”. Kehotin häntä lukemaan vain luvut 6–9.) Toisaalta tiedeyhteisössäkin koin, että lähestymistapani ”arkisuus” tuli hyväksytyksi ja ymmärretyksi¹. Tutkimus eteni kahvipöydästä toiseen pariskuntien luona, ja harppauksia se teki muutamissa keskusteluissa ohjaajien kanssa.

Kun väittelin joulukuussa 2007, sain paljon huomiota tiedotusvälineissä. Väitöskirjani aihe, vanhojen pariskuntien elämä kahdestaan kotona, oli sillä tavalla sympaattinen ja helposti lähestyttävä, että siitä oltiin kiinnostuneita.

Ja toden totta, elämme haastattelu yhteiskunnassa, kuten Susanna Helavirta kirjoitti Yhteiskuntapolitiikka-lehden numerossa 6/2007 (Helavirta 2007; kts. myös Gubrium & Holstein 2002). Tutkimukseni perustui kuudentoista pariskunnan tapaamiseen ja haastatteluun heidän kodissaan. Toimittajat haastattelivat minua ja liittivät haastatteluun melkein aina jutun yhden itse haastattele-

1. Matti Virtanen kommentoi tätä kirjoitusta perusteellisesti ja muistutti häntä kirjoittajan laadustani. Kiitos siitä, oikeaan osui.

mansa vanhan pariskunnan kotona pärjäämisestä. Haastatteluun perustuvaa tutkimusta esiteltiin siis tutkijaa ja vielä yhtä pariskuntaa haastatellen (esim. Satakunnan Kansa 23.11.2007, YLE tv-uutiset 7.12.2007, Keski-Uusimaa 22.12.2007 ja Keski-suomalainen 2.5.2008). Helsingin Sanomat keskittyi enemmänkin henkilöni väitösjutussaan (7.12.2008). HS:n Kuukausiliitteessä 1/2008 taas pääsin edustamaan yhtä (liian) monista väittelijöistä laajassa jutussa. Nämä kirjoitukset olivat omasta mielestäni piristäviä poikkeuksia, kunhan ensi hätkähdyksestä toivuin.

Uusi tapa näyttäisi olevan, että tutkimus- tai asiantuntijatiedon lähteet saattavat myös jäädä kokonaan mainitsematta, kun toimittajat ovat sisäistäneet ajatuksen, että (tavallisilla) ihmisillä on mielipiteitä ja oikeus tulla kuulluksi. Samalla näiden juttuun tehtyjen haastattelujen sattumanvaraisuus voi antaa toimittajille valtaa näyttää asioista haluamansa puolen. Omalla kohdallani uutisoinnissa ja lehtiartikkeleissa toimittajien työ teki toki tutkimukselleni oikeutta ja tavoitteeni lisätä yleistä ymmärrystä vanhojen pariskuntien elämää kohtaan toteutui.

Sainpa vielä yhden, aika ainutlaatuisen palautteen: Lähetin väitöskirjani joulun alla 2007 yhdelle tutkimukseni pariskunnista. Pääsiäisen aikaan viime vuonna sain rouvalta kirjeen, joka alkoi: ”Pääsiäinen taitaa olla viimeinen päivä, jolloin sopii kiittää joululahjasta. Olin erittäin iloinen siitä, että lähetitte väitöskirjanne meille.” Mikä ihastuttava kirjeen aloitus! Nyt jo 90-vuotias

rouva kirjoitti ensin yleisiä huomioita kirjastani ja sitten hän kertoi tapahtumista vierailuni jälkeen ja heidän ajankohtaisia kuulumisiaan. Kirje päättyi oivaltavaan huomioon: ”Kirjoitan niin kuin jatko-osaa väitöskirjaanne. Saamamme opus on koko ajan käsillä ja aina siitä tulee mielenkiintoisia asioita vastaan”.

Lopuksi

Vanhojen ihmisten elämäntavan tutkimusta ei juuri ole tehty. Oman käsitykseni mukaan vanha pari on edelleen perhe, ja sitä tulisi tutkia myös osana perhetutkimusta. Miksi sitten kannattaa tutkia vanhoja perheitä? Naimisissa olevat vanhat ihmiset ovat tyytyväisempiä elämäänsä kuin he, jotka eivät ole naimisissa. He auttavat ja tukevat toisiaan. Perheessä tapahtuva huolenpito jatkuu vanhojen ihmisten välisenä sen jälkeenkin, kun lapset ovat jo aikuisia. Iäkkään henkilön omaishoitaja on myös useimmiten puoliso. Yksinäisyys voi lisätä turvattomuutta ja näin aiheuttaa palvelutarpeita.

On siis syytä tietää vanhojen parien avioliitoista ja avioliittoisuuden kehityksestä yleisemminkin, sillä yhteiskunta voi hyötyä vanhojen parien lukumäärän kasvusta. Itseäni motivoi kuitenkin ennen kaikkea myöhäisen iän pitkään jatkunut avioliitto sinänsä kiinnostavana perheen ja elämäntavan vaiheena, joka ansaitsee tulla tutkituksi.

KIRJALLISUUS

ANDERSSON, SIRPA: Kahdestaan kotona. Tutkimus vanhoista pariskunnista. Stakes, tutkimuksia 169. Helsinki: Stakes, 2007

ATCHLEY, ROBERT C: Continuity and Adaptation in Aging. Baltimore, Lontoo: The John Hopkins University Press, 1999

ATKINSON, PAUL: Understanding Ethnographic Texts. Qualitative Research Methods, vol.25. Lontoo: Sage, 1992

ERÄSAARI, LEENA: Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä. Tampere: Gaudeamus, 1995

GUBRIUM, JABER F. & HOLSTEIN, JAMES A.: From the individual interview to the interview society. Teoksessa: Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (toim.): Handbook of Interview Research. Lontoo: Sage, 2002

HELAVIRTA, SUSANNA: Lasten tutkimushaastattelu. Metodologista herkäytymistä, joustoa ja tasapainotetta. Yhteiskuntapolitiikka 72 (2007): 6, 629–640

KARISTO, ANTTI: Satumaa. Suomalaiseläkeläiset Espan-

jan Aurinkorannalla. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1190. Helsinki: SKS, 2008

LATHER, PATTI: Postmodernism, Poststructuralism and Post(Critical) Ethnography: of Ruins, Aporias and Angels. Teoksessa: Atkinson, Paul & Coffey, Amanda & Delamont, Sara & Lofland, John & Lofland, Lyn (toim.): Handbook of Ethnography. Lontoo: Sage Publications, 2001

PATTON, MICHAEL: Qualitative Research & Evaluation Methods. Thousand Oaks: Sage Publications Inc., 2001

VAKIMO, SINIKKA: Paljon kokeva, vähän näkyvä. Tutkimus vanhaa naista koskevista kulttuurisista käsityksistä ja vanhan naisen elämäntapojen käytännöistä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 818. Helsinki: SKS, 2001

WECKROTH, KLAUS: X voi olla kuka tahansa. Helsinki: Hanki ja jää, 1991

WECKROTH, KLAUS: Toiminnan psykologia. Helsinki: Hanki ja jää, 1988.